

معرفی مفردات دارویی مؤثر در درمان «یبوست»

در طب سنتی ایرانی

سیدعلی مظفرپور*

محسن ناصری

محمدرضا اسماعیلی دوکی

علی بیشرنی

محمد کمالی نژاد

مهدی یوسفی

مرتضی مجاهدی

محمود خدادوست

چکیده

«یبوست» یکی از شایع‌ترین عوارض سبک جدید زندگی است. استفاده از تجارب سنتی، احتمال کشف مواد مؤثر دارویی را افزایش می‌دهد و باعث کاهش هزینه ساخت داروها می‌شود. بسیاری از داروهای کنونی منشأ گیاهی دارند.

هم اکنون درمان مؤثر و کم‌ضرری برای یبوست وجود ندارد. مفردات دارویی بسیاری در کتب طب سنتی ایرانی برای درمان یبوست وجود دارند که در این مطالعه معرفی می‌شوند. این تحقیق، یک مطالعه کتابخانه‌ای و براساس بررسی متون است. در این مطالعه مفردات دارویی مؤثر در درمان یبوست، در شش کتاب مرجع داروشناسی طب سنتی (الأنبیه عن حقایق الأدوية، قانون فی الطب، جامع ابن بیطار، تذکره داوود انطاکی، تحفه حکیم مؤمن و مخزن الأدوية) جستجو شد. این کار در ۱۰ مرحله (یافتن کلیدواژه‌ها، جستجو در منابع، تهیه لیست واحد، یافتن مترادفات، دسته‌بندی، بازمی‌یابی، خروج مفردات از ترکیبات، جمع‌بندی و نمره‌دهی و مرتب‌سازی برحسب نمره کسب شده) انجام و ۱۳۴ مفرد دارویی (تک دارو) مطرح در درمان یبوست یافت شد. به ترتیب نمره کسب

شده، در بالای جدول برای ۴ مفرده مهم در درمان یبوست (آلو، انجیر، خیارشبر، کدو) بیشترین نمره (۱۱) به دست آمد. ۱۲۰ مفرده از منشأ گیاهی و بقیه از منشأ حیوانی یا معدنی هستند. لیست مفردات دارویی حاصل شده در این مطالعه می تواند مبنای انجام مطالعات بالینی برای ساخت داروهای جدید مؤثر در درمان یبوست قرار گیرد.

واژگان کلیدی

ملین، یبوست، طب سنتی ایرانی

معرفی مفردات دارویی مؤثر در درمان «یبوست» در طب سنتی ایرانی

«یبوست» یکی از مشکلات شایع سبک جدید زندگی است. در آلمان حدود ۲۵٪ از خانم‌ها و ۱۰٪ از آقایان (۱) و در آمریکا بین ۲۰ تا ۲۸٪ از جامعه با این مشکل مواجهند. (۲) در ایران شیوع آن را ۳/۵٪ گزارش کرده‌اند. (۳-۴)

داروهای ملین در کنار داروهای مسکن از پرمصرف‌ترین داروهایی هستند که در دنیا بدون تجویز پزشک مصرف می‌شوند. سالانه در آلمان ۳۹ میلیون واحد داروی ملین و در آمریکا ۶۰۰ میلیون از آن فروخته می‌شود. (۵) یبوست سالانه در آمریکا منجر به ۲/۵ میلیون ویزیت پزشک می‌شود. ارزش اقتصادی مراقبت‌های درمانی هر بیمار مبتلا به یبوست، به طور متوسط ۲۷۵۲ دلار تخمین زده می‌شود. (۶)

درمان‌های رایج یبوست با مشکلاتی مواجه است. (۷-۹) بسیاری از ساختارهای مولکولی داروهای مدرن، برگرفته از اثرات گیاهان دارویی مورد استفاده در سیستم‌های طب سنتی بوده است. (۱۰) لذا جستجو در متون طب سنتی راهکار معقولی برای یافتن داروهای جدید است.

از طرف دیگر، کشف اتفاقی دارو، یک فرایند زمان‌بر و پرهزینه است. تخمین زده می‌شود که برای ساخت و توسعه یک داروی جدید، به بیش از ۸۰۰ میلیون دلار آمریکا و ۱۰ تا ۱۷ سال زمان نیاز است؛ (۱۱) لذا تعداد کمی از داروها اجازه توزیع در بازار را پیدا می‌کنند. به عنوان مثال در سال ۲۰۰۸ تنها ۳۱ داروی جدید، به بازار دارویی دنیا راه یافت (۱۲)؛ لذا راهبردهای جدید، به سمتی است که فرایندها را کوتاه کند تا هزینه‌ها کمتر شود و دستیابی به داروهای مؤثر، آسان‌تر گردد. (۱۳) یکی از این راهکارها، استفاده از گیاهان دارویی و داروهایی است که در طب‌های سنتی، قرن‌ها مورد استفاده قرار گرفته‌اند.

لذا برای یافتن داروهای جدید در درمان یبوست، می‌توان منابع طب سنتی ایرانی را با این هدف جستجو کرد.

در این مطالعه مفردات دارویی که در طب سنتی ایران در حدود ۱۰ قرن متوالی مورد استفاده قرار گرفته‌اند از منابع معتبر طب سنتی جمع‌آوری و اولویت‌بندی گردیده‌اند.

این تحقیق، یک مطالعه کتابخانه‌ای و براساس بررسی متون است.

برای این مطالعه از ۶ مرجع از مهم‌ترین کتب طب سنتی استفاده شده است. کتاب‌ها به شکلی انتخاب شدند که دوره‌های مختلف تاریخی را پوشش داده‌اند. به طوری که «الأبنيه عن حقایق الأدوية» «ابومنصور موفق هروی» (۱۴) از قرن ۴ هجری قمری، «القانون في الطب» «ابن سینا» (۱۵) از قرن ۵ هجری قمری، «الجامع لمفردات الأدوية و الأغذیه» «ابن بیطار» (۱۶) از قرن ۷ هجری قمری، «تذکره اولی الألباب و الجامع للعجب العجاب» «داوود بن عمر انطاکی» (۱۷) از قرن ۱۰ هجری قمری، «تحفة المومنین» «حکیم مؤمن تنکابنی» (۱۸) از قرن ۱۱ هجری قمری و «مخزن الأدوية» «حکیم سید محمد حسین عقیلی خراسانی» (۱۹) از اواخر قرن ۱۲ هجری قمری انتخاب شدند.

سه کتاب (القانون في الطب، الجامع لمفردات الأدوية و تذکره اولی الألباب) به زبان عربی بوده و سه کتاب دیگر (الأبنيه عن حقایق الأدوية، تحفة حکیم مؤمن و مخزن الأدوية) به زبان فارسی هستند. از نظر جغرافیایی نیز این کتاب‌ها در نقاط مختلف دنیای اسلام نگاشته شده‌اند. کتاب الأبنيه در یکی از شرقی‌ترین حدود حکومت اسلامی و الجامع ابن بیطار در منتهی‌الیه غربی آن نوشته شده است. نگارنده تذکره انطاکی، در سرزمین مصر و خالق اثر ماندگار مخزن الأدوية در

هندوستان ساکن بوده است. نویسندگان قانون و تحفة المومنین نیز در قلب جهان اسلام، ایران، چنین آثاری را از خود به یادگار گذاشته‌اند.

شیوه کار و نمره‌دهی:

این کار در ۱۰ مرحله انجام شد:

۱. یافتن کلیدواژه‌ها: با جستجو در کتاب‌های معالجات و مفردات، کلمات کلیدی در ارتباط با داروهای ملین مشخص گردید.

در نهایت کلیدواژه‌های ذیل مورد استفاده قرار گرفت:

«اطلاق بطن، تلین بطن، اطلاق طبع، تلین طبع، ملین طبع، تلین شکم، ملین شکم، نرم کردن شکم، نرم کردن طبع، راندن طبیعت، استطلاق شکم، اسهال بطن، اسهال طبیعت، مسهل بطن، مسهل طبیعت»

همچنین مفاهیمی که به صورت تلویحی به لیت مزاج اشاره داشتند نیز ثبت گردیدند.

۲. جستجو در منابع: با جستجوی کتاب‌های منبع مطالعه، مفرداتی که خاصیت درمان یبوست برای آن‌ها ذکر شده بود، همراه با جملاتی که مستقیم یا تلویحی در هر کتاب بر این امر دلالت داشت، به صورت مجزا یادداشت شد.

۳. تهیه لیست واحد: پس از جستجو در کتاب‌ها، تمام مفردات پیدا شده در شش کتاب، در یک مجموعه مرتب شد.

۴. یافتن مترادفات: از آنجا که گاهی مفردات دارویی در طی قرون و در مناطق مختلف به اسامی متفاوتی خوانده می‌شدند اسامی مترادف هر مفرده با جستجو در کتاب‌های مرجع گیاه‌شناسی و مفردات دارویی، پیدا شد؛ سپس اسامی مشابه حذف شده و در یک ردیف قرار گرفت.

۵. **دسته‌بندی:** در پایان این مراحل و یکی کردن مترادفات، این مفردات در جدولی به ترتیب حروف الفبا مرتب شدند.
۶. **بازبینی:** از آنجا که ممکن بود عبارت یا عنوانی در وصف مفرده‌ای، به صورت تلویحی اشاره به اثر لینت بخشی داشته باشد و در زمان جمع آوری مطالعه به آن توجه نشده باشد (و در کتاب‌های دیگر اشاره مستقیم به آن شده باشد)، مجدداً در مورد مفرداتی که حداقل در یک کتاب، با کلیدواژه‌ها یافت شد، در تمام کتاب‌های منبع جستجو انجام شد. بسیاری از مواردی که به صورت تلویحی اشاره‌ای در خود داشت، در این مرحله یافت شد. مثلاً در این مرحله مواردی که اثر اسهال (بدون ذکر لینت) ذکر شده بود یادداشت شد اما در نمره‌دهی به‌عنوان تلویح پذیرفته شد.
۷. **خروج مفردات در ترکیبات:** در بعضی از مفردات، ترکیبی از آن‌ها، در درمان یبوست مورد استفاده بوده‌اند. از آنجا که هدف ما در این تحقیق یافتن مفردات مؤثر بر یبوست بود این موارد حذف شد.
۸. **جمع‌بندی:** مطالبی که در طی دو دور جستجو یافت شد، در جدولی تکمیل و برای نمره‌دهی آماده شد.
۹. **نمره‌دهی:** نمره‌دهی به مطالب یافت شده بر مبنای معیارهایی که در جدول ۱ آمده است انجام شد؛ با این شرط که جمع نمره کسب شده از هر کتاب برای یک مفرده، بیشتر از +۳ نباشد. نمونه‌ای از چگونگی نمره‌دهی به این مطالب در جدول ۲ آمده است.
۱۰. **مرتب کردن:** پس از جمع‌بندی نمرات، مفردات دارویی به ترتیب نمره‌های کسب شده اولویت‌بندی شدند.

جدول ۱: معیار های نمره دهی به مطالب ذکر شده در مورد اثر تلیین مفردات

۳	تأکید قوی بر خاصیت تلیین
۲	ذکر خاصیت تلیین
۱	ذکر تلویحی اثر تلیین بطن
	ذکر کردن اثر تلیین مفرده از قول یک دانشمند

جدول ۲: نمونه الگوی تشکیل جدول و نمره دهی به مفردات دارویی با اثر تلیین بطن

نام مفرده	نامهای دیگر	الأبنیه عن حقایق الأدوية	القانون فی الطب	الجامع لمفردات الأدوية والأغذیه	تذکره اولی الألباب	تحفة المومنین	مخزن الأدوية
فلوس	خيارشمبر	قصبش اسهال طبیعت کند به رفق. و معده و رود کانی پاک کند از صفرا و سودا و رطوبت و طبیعت خشک شده را براند....و قولنج را بگشاید.	ملین للبطن	یلین به الطبیعه برفق سقیا و حفته مع طبیخ البنفسج ابوالصلت: یسهل الطبیعه برفق و یسهل خروج البراز المنعقد المتحجر	لعدم غائلته تسهل به الجالی	محلل و ملین و با ادویه مناسب هر خلطی مسهل آن و مسکن حدت خون و منقی عصب و ملین سینه و موافق زنان حامله و مسهل به رفق و بطی العمل	ملین سینه و طبع.... انگبین آن نیز ملین و برگ نورسته آن نیز ملین است
مجموع= ۱۱		۲	۲	۳	۱	۱	۲
بطیخ	خریزه خریوزه	شکم را نرم کند				ملین و میهی و مفتح سده جگر	تخم آن در اول گرم و در دویم تر ... ملین طبع
مجموع= ۵		۲	۰	۰	۰	۱	۲

مظفر پور، ناصری، اسماعیلی دوکی، بیژنی، کمالی نژاد، یوسفی، مجاهدی، خدادوست

جمع‌بندی نمره‌دهی:

از بین ۱۳۴ مفرده دارویی، ۴ مفرده با نمره ۱۰، بیشترین نمره را داشته‌اند. این مفردات دارویی داروهایی بوده‌اند که در طی بیش از ۱۰ قرن، در درمان یبوست استفاده می‌شده‌اند. تعداد ذکر این مفردات در کتاب‌های مختلف، متفاوت است. تنها ۵ مفرده در هر ۶ کتاب مرجع ذکر شده است. فراوانی توزیع ذکر این مفردات در ۶ کتاب مرجع، در جدول ۳ ذکر شده است:

جدول ۳: فراوانی ذکر اثرات ملینی مفردات در تعداد متفاوت کتب مرجع مطالعه

۱	۲	۳	۴	۵	۶	تعداد کتب مرجع ذکر شده
۴۱	۳۳	۲۸	۱۷	۱۰	۵	تعداد مفردات ذکر شده در مراجع

از بین کتاب‌ها نیز بیشترین ذکر مفردات با خاصیت تلین، در کتاب «مخزن الادویه» بوده است. فراوانی توزیع ذکر مفردات در کتب مرجع بررسی شده، در جدول ۴ آمده است.

جدول ۴: فراوانی ذکر مفردات داروهایی ملین در کتب مرجع مطالعه

نام مرجع	الأبنیه عن حقایق الأدویه	القانون فی الطب	الجامع لمفردات الأدویه و الأغذیه	تذکره اولی الألباب و الجامع للعجب العجاب	تحفة المومنین	مخزن الادویه
تعداد مفرده ذکر شده	۴۸	۵۶	۳۳	۲۱	۸۶	۹۵

لیست کامل مفردات دارویی مؤثر در یبوست در جدول ۵ معرفی شده‌اند.

جدول ۵: مفردات دارویی مؤثر بر یبوست که به ترتیب نمره، مرتب شده است

ردیف	نام مفرده	نمره	نام علمی	ردیف	نام مفرده	نمره	نام علمی
۱	اجاص	۱۱	Prunus domestica L.	۶۸	زیب	۴	Vitis vinifera L.
۲	تین	۱۱	Ficus carica L.	۶۹	زهرة	۴	Cressa cretica
۳	تخيارشنيبر	۱۱	Cassia fistula	۷۰	سپستان	۴	Cordia myxa L.
۴	قرع	۱۱	Cucumis colocynthis L.	۷۱	سلت	۴	Triticum spelta
۵	قنابري	۱۰	Lepidium latifolium	۷۲	شيرخشت	۴	Cotoneaster nummularia
۶	اسفاناخ	۱۰	Spinacia oleracea	۷۳	صريمه الجدى	۴	Lonicera caprifolium
۷	سكر (الاحمر)	۱۰	Saccharum officinarum	۷۴	عصفور	۴	Fringilla domestica
۸	سرخس	۹	Asplenium ruta-murari	۷۵	قثاء	۴	Cucumis sativus
۹	عنب	۹	Vitis vinifera L.	۷۶	قنبره	۴	Lark (Alauda arvensis)
۱۰	كبر	۹	Capparis spinosa	۷۷	كمثرى	۴	Pyrus communis
۱۱	اسقيل	۸	Scilla maritima	۷۸	مقل	۴	Commiphora mukul engl.
۱۲	بزر قطونا	۸	Plantago ovata forsk	۷۹	نيولوفر	۴	Nymphaea alba
۱۳	بصل	۸	Allium cepa L.	۸۰	اكارع	۴	
۱۴	سنا مكى	۸	Cassia angustifolia	۸۱	خوخ	۳	Prunus prsica= Persica vulgaris
۱۵	شبت	۸	Anethum graveolence	۸۲	رمان	۳	Punica granatum
۱۶	فجل	۸	Raphannus sativus	۸۳	سلى	۳	Beta vulgaris
۱۷	قراصيا	۸	Cerasus vulgaris miller	۸۴	شاهترج	۳	Fumaria officinalis
۱۸	كرنب	۸	Brassica oleracea	۸۵	طريقوليون	۳	Aster tripollium
۱۹	ميعة سائله	۸	Styrax officinalis	۸۶	نانخواه	۳	Trachyspermum copticum
۲۰	هليون	۸	Asparagus officinalis L.	۸۷	عناب	۳	Zizyphus jujuba mill
۲۱	ثوم	۷	Allium sativum L.	۸۸	انكول و اكول	۲	Alangium salvifolium wan.
۲۲	حرف	۷	Senebiera coronopus	۸۹	افستين	۲	Artemisia obsinthium A.maritima
۲۳	حلبه	۷	Trigonella foenum-graecum	۹۰	انج	۲	Mangifera indica L.

Astocarpus altilis	۲	بدهل	۹۱	Olea europaea oleaster	۷	زیتون	۲۴
Citrullus vulgaris	۲	بطیخ هندی	۹۲	Carum carvi	۷	کمون نبطی	۲۵
Coffea arabica L.	۲	بن	۹۳	milk	۷	لبن	۲۶
	۲	بیلون	۹۴	Amygdalus communis	۷	لوز الحلو	۲۷
Dactus carota L.	۲	جزر	۹۵	Phyllanthus emblica	۶	املج	۲۸
Dolichos biflorus	۲	حب القله	۹۶	Amaranthus blitum L.	۶	بقله یمانیه	۲۹
Pistacia terebinthus	۲	حبه الخضرا	۹۷	Alhagi pseudoalhagi(MB) Des.	۶	ترنجبین	۳۰
Cynara scolymus L.	۲	حرفش	۹۸	Tamarindus indica L.	۶	تمر هندی	۳۱
Peganum harmale	۲	حرمل	۹۹	Silurus glanis	۶	جری	۳۲
Euphorbia chamaesyce	۲	خاماسوقی	۱۰۰	Rummex aculus R. acetosa	۶	حمامض	۳۳
Salix aegytiacea	۲	خلاف بلخی	۱۰۱	Lactuca sativa	۶	خس	۳۴
Asphodelus microcarpus salzm	۲	خنثی	۱۰۲	Phoenix dactylifera	۶	رطب	۳۵
Ulmas compestris	۲	دردار	۱۰۳	Convolvulus scammonia	۶	سقمونیا	۳۶
Musca fenestralis	۲	ذباب	۱۰۴	Brassica rapa	۶	شلجم	۳۷
Trifolium pratense	۲	رطبه	۱۰۵	Mus musculus	۶	فار	۳۸
shrimp	۲	رویپان	۱۰۶	Carthamus tinctorius C. lanatus	۶	قرطم	۳۹
	۲	ساکودانه	۱۰۷	Saccharum officinarum	۶	قصب السكر	۴۰
Ferula persica	۲	سکینج	۱۰۸	Atriplex hastata A.hortensis A.rosea	۶	قطف	۴۱
	۲	سلوئون	۱۰۹	Erinacaens europaens	۶	قنقد	۴۲
Sesbania sesban(L.) Merr.	۲	سیسیا	۱۱۰	Allium porrum	۶	کراث	۴۳
	۲	شارف	۱۱۱	Vicia ervillia L.	۶	کرسنه	۴۴
	۲	شریفه	۱۱۲	Cuscuta epilinum C. epithymum	۶	کشوٹ	۴۵
	۲	صافراس	۱۱۳	Meat	۶	لحم	۴۶
Mentha pulegium L. M. longifolia	۲	فودنج	۱۱۴	Armeniaca vulgaris ham.	۶	مشمش	۴۷
Gossypium herbaceum L.	۲	قطن	۱۱۵	Cheese	۵	جبن	۴۸
Echium amoneum	۲	لسان الثور	۱۱۶	Ocimum basilicum L.	۵	بادروج	۴۹
Sea's water	۲	ماء البحر	۱۱۷	Solanum melongena L.	۵	بادنجان	۵۰
Phaseolus mungo	۲	ماش	۱۱۸	Cyclamen europaeum	۵	بخور مریم	۵۱
Commiphora myrrha	۲	مر	۱۱۹	Cucumis melo	۵	بطیخ	۵۲

Teucrium montanum	۲	مرو	۱۲۰	Viola odorata	۵	بنفسج	۵۳
Rice wine	۲	نیبذالرز	۱۲۱	Morus alba L.	۵	توت	۵۴
Averrhoa carambola	۲	هرنوه	۱۲۲	Juglans regia	۵	جوز	۵۵
Dipus lagopus	۲	یربوع	۱۲۳	Mercurialis sp.	۵	حلبوب	۵۶
Pleurotoma tiapetzi Murex inflatus	۱	ظفار الطیب	۱۲۴	Cicer arietinum L.	۵	حمص	۵۷
Tribulus terrestris L.	۱	حسک	۱۲۵	Zingiber officinale roscore	۵	زنجبیل	۵۸
Althea officinalis	۱	خطمی	۱۲۶	Aloe vera	۵	صبر	۵۹
Cinnamomum aromaticum verum	۱	دار صینی	۱۲۷	Lens esculenta	۵	عدس	۶۰
Sesamum indicum L.	۱	سمسم	۱۲۸	Linum usitatissimum	۵	کتان	۶۱
Echinops cepalotes DC.	۱	شکر تیغال	۱۲۹	Prunus divaricata	۴	ادرک	۶۲
Solanum nigrum L.	۱	عنب الثعلب	۱۳۰	Styrax officinale	۴	اصطخرک	۶۳
Pistacia lenticus	۱	مصطکی	۱۳۱	Urtica pillulifera U.dioica U.urens	۴	انجره	۶۴
Ficus sycomorus L.	۱	جمیز	۱۳۲	Peucedanum officinale	۴	بخورالاکراد	۶۵
Trifolium aureum Lotus spp.	۱	خندقوقا	۱۳۳	Malva sylvestris L.	۴	خبازی	۶۶
Elletaria cardamomum	۱	قاقله	۱۳۴	Papaver rhoeas	۴	خشخاش منثور	۶۷

نتیجه

استفاده از تجارب سنتی، احتمال کشف مواد مؤثر دارویی را تا چهل درصد (۴۰٪) افزایش می‌دهد؛ درحالی که این میزان در پژوهش‌های اتفاقی، فقط یک (۱٪) درصد است. (۲۰) لذا برای یافتن داروهای ملین، جستجو در کتب مرجع طب سنتی ایرانی، راهکار مناسبی است.

هر مکتب طب، ترمینولوژی (واژه‌نامه) خاص خود را دارد؛ مثلاً واژه‌های ملین و مسهل اگرچه ممکن است معادل هم پنداشته شوند، ولی در متون طب سنتی ایرانی، به مفاهیم متفاوتی تعبیر می‌شوند. واژه «مسهل» برای داروهایی به کار می‌رود که قادرند مواد را از اعضای مختلف بدن خارج کنند و به سمت مجاری دفعی از جمله دستگاه گوارش حرکت دهند (۲۱). اما در تعریف، دوا «ملین»، دارویی است که تنها قادر به دفع مواد موجود در معده و امعاء است و به تنهایی قادر نیست مواد را از نقاط دیگر بدن به سمت دستگاه گوارش بکشد و از آن طریق دفع نماید (۲۱). معمولاً اثرات ملین‌ها کمتر است و داروهای ضعیف‌تری هستند.

با این تعاریف ممکن است داروی مسهل، ملین نیز باشد یا نباشد و برای دفع مواد، نیاز به ملین داشته باشد. از آنجا که داروهای مسهل، عموماً قوی‌تر هستند عوارض آن‌ها نیز بیشتر است. اما داروهای ملین اگرچه اثرات ضعیف‌تری دارند، اثرات مضر کمتری نیز بر بدن می‌گذارند.

در این مطالعه، در مواردی که اثر اسهال در مورد مفرده ای ذکر شده است، ولی مستقیم یا تلویحی اشاره‌ای به اثر تلین یا اسهال بطن نشده است، آن مفرده از مطالعه خارج شده است.

علاوه بر این، ملاک ما در این مقاله ذکر یا عدم ذکر اثر تلین (مستقیم یا تلویحی) است؛ لذا ممکن است مفرده‌ای در تجربه استادان حاضر، ملین شناخته شود، ولی اگر ذکری از آن در کتاب‌های مورد مطالعه نیامده باشد، از آن صرف نظر نموده ایم.

در این مطالعه به دنبال ملین‌هایی با شدیدترین اثر نبوده‌ایم. بلکه به دنبال بهترین ملین‌ها بوده‌ایم که در طی حدود ۱۰ قرن در قلمرو طب سنتی ایران، مورد مصرف قرار گرفته‌اند.

اگر بخواهیم با این متدولوژی، با نمره دهی، به بهترین ملین‌ها برسیم، لازم است که به کتاب‌های مرجع، ضریب (یا نسبت ارجاع) داده شود. به عنوان مثال به کتاب قانون که مرجع بسیاری از کتاب‌های بعدی بوده است، ضریب بالاتری نسبت به کتاب‌هایی که مبنا را براساس قانون قرار داده‌اند، تعلق می‌گیرد. علاوه بر این، در این صورت باید جملاتی که از هر مؤلف است از جملاتی که به کتاب‌های دیگر ارجاع می‌دهد نیز تفکیک شود، که البته کار بسیار مشکلی خواهد بود؛ لذا در این مطالعه نمی‌توان ادعا کرد مفرداتی که بیشترین نمره‌ها را در این مطالعه به دست آورده‌اند، لزوماً بهترین داروها در این زمینه هستند ولی می‌توان ادعا کرد که مفرداتی که بیشترین نمره‌ها را به دست آورده‌اند از مورد قبول‌ترین ملین‌ها در طی قرون ۳ تا ۱۲ هجری قمری بوده‌اند.

از بین این مفردات، ۴ مفرده بیشترین نمره یعنی ۱۱ را کسب کرده‌اند؛ ۳ مفرده نمره ۱۰ و ۳ مفرده نمره ۹ را به دست آورده‌اند. بیشترین تعداد مفردات ملین در کتاب مخزن الادویه (متأخرترین کتاب بررسی شده) یافت شد. از ۱۵ مفرده در بیش از ۴ مرجع و ۶۰ مفرده در بیش از ۲ کتاب مرجع نام برده شده است. بدیهی است که مفردات با نمره بالاتر، می‌توانند در اولویت بررسی بالینی قرار بگیرند.

از بین این مفردات، ۱۲۰ مفرده از منشأ گیاهی، ۱۳ مفرده، از منشأ حیوانی و یک مورد (ماءالبحر) از مفردات دارویی با منشأ معدنی می‌باشند. از آنجا که درمان در طب سنتی، جنبه اختصاصی برای هر فرد دارد، می‌توان با توجه به کیفیت و خصوصیات هر کدام از این مفردات، متناسب با مزاج هر فرد، از آن‌ها استفاده کرد؛ مثلاً می‌توان از مفرداتی که کیفیت گرمی و تری دارند در درمان یبوست اطفال استفاده کرد یا در مواردی که یبوست در اثر شدت گرمی و خشکی امعاء ایجاد شده است از مفرداتی که کیفیت سردی و تری دارند استفاده کرد.

برای تطبیق بهتر، اسامی معادل علمی این مفردات دارویی (به جز ۷ مورد که یافت نشد) استخراج و ارائه شده است.

نکته مهمی که وجود دارد این است که شیوه مصرف این مفردات دارویی (گیاهی یا حیوانی یا معدنی) به شکل‌های مختلف، از جمله خوراکی، شیاف یا اشکال دیگر دارویی است که در هنگام استفاده باید برای یافتن شیوه استفاده و همچنین میزان دوز توصیه شده، به کتاب‌های مرجع طب سنتی مراجعه کرد.

از بین ۱۰ مفرده ای که بیشترین نمره‌ها را کسب کرده‌اند مقالاتی در مورد اثرات ملینی «اجاص» یا «آلو» (*Pronus domestica*) (۲۲) و «تین» یا «انجیر» (*Ficus carica*) (۲۳) وجود دارد، اما در مورد اثرات ملینی «فلوس، قرع، قنابری، سکرالاحمر، اسفناخ، سرخس، عنب و کبر» که بیشترین نمره‌ها را به دست آورده‌اند، تحقیقی یافت نشد.

این تحقیق، به همراه مطالعه‌ای که در مورد علل مختلف یبوست در طب سنتی ایرانی انجام می‌شود مقدمه کار بالینی برای معرفی این مفردات برای درمان یبوست در سنین و شرایط مختلف خواهد بود.

فهرست منابع

- 1- H. Knopf, M. Braemer-Hauth, H. U. Melchert, and W. Thefeld, "Ergebnisse der nationalen untersuchungs-surveys zum laxantiengebrauch," Bundesgesundhbl, vol. 38, pp. 459-467, 1995.
- 2- Stewart WF, Liberman JN, Sandler RS, et al. Epidemiology of constipation (EPOC) study in the United States: Relation of clinical subtypes to socioemographic features. *Am J Gastroenterol* 1999;94:3530-40
- ۳- خوشباطن، منوچهر؛ قاسمی، حمزه؛ حکمت‌دوست، آرزیتا؛ انتظاری، مسعود، (۱۳۸۳ ه.ش.)، شیوع نشانه‌ها و علایم گوارشی در منطقه شمال غرب تبریز - ایران، چهارمین کنگره بین‌المللی گاستروانترولوژی و هیپاتولوژی ایران، ۱۷-۱۵ آذر ماه ۱۳۸۳ ه.ش.، تهران
- 4- Massarrat S, Saberi-Firoozi M, Soleimani A, Himmelmann GW, Hitzges Met al. Peptic ulcer disease, irritable bowel syndrome and constipation in two populations in Iran. *Eur J Gastroenterol Hepatol*. 1995 May; 7(5):427-33
- 5- M. Sweeney, "Constipation diagnosis and treatment," *HomeCare Provider*, vol. 2, no. 5, pp. 250-255, 1997.
- 6- Sonnenberg A, Koch TR. Physician visits in the United States for constipation: 1958 to 1986. *Dig Dis Sci* 1989;34:606-11
- 7- Ramkumar D, Rao SS. Efficacy and safety of traditional medical therapies for chronic constipation: systematic review. *Am J Gastroenterol* 2005; 100: 936-71
- 8- Youssef NN, Sanders L, Di Lorenzo C. Adolescent constipation: evaluation and management. *Adolesc Med Clin* 2004; 15: 37-52
- 9- Guo LK, Zhang CX, Guo XF. Acupuncture combined with Chinese herbal medicine Plantain and Senna Granule in treatment of functional constipation: a randomized, controlled trial. *Zhong Xi Yi Jie He Xue Bao*. 2011 Nov;9(11):1206-14
- 10- Patwardhan, B (2009, January 23). Drug Discovery and Development: Traditional Medicine and Ethnopharmacology Perspectives. *SciTopics*. Retrieved October 4, 2011, from http://www.scitopics.com/Drug_Discovery_and_Development_Traditional_Medicine_and_Ethnopharmacology_Perspectives.html.
- 11- Tobinick EL. The value of drug repositioning in the current pharmaceutical market. *Drug News Perspect*, 2009. 22:119-125
- 12- Graul AI, Revel L, Barrionuevo M, Cruces E, Rosa E, Verges C, Lupone B, Diaz N, Castaner R. The year's new drugs & biologics - 2008. *DrugNews Perspect*, 22:7-29, 2009

13- Miyata T, Kikuchi K, Kiyomoto H, van Ypersele de Strihou C. New era for drug discovery and development in renal disease. *Nat Rev Nephrol*. 2011 Jul 5;7(8):469-77. doi: 10.1038/nrneph.2011.84

۱۴- هروی، ابو منصور موفق بن علی، الأبنیه عن حقایق الأدوية، چاپ دانشگاه تهران

۱۵- ابن سینا، (۲۰۰۵ م.)، قانون فی الطب، لبنان. بیروت، انتشارات الاعلمی، مجلد ۲ او

۱۶- ابن الیطار، ابو محمد عبدالله بن احمد المالقی، جامع ابن بیطار، نسخه خطی موسسه مطالعاتی تاریخ

پزشکی، طب اسلامی و مکمل

۱۷- الانطاکی، داوود ابن عمر، (۲۰۰۵ م.)، داوود، لبنان. چاپ بیروت: انتشارات الاعلمی

۱۸- حسینی، محمد مؤمن پسر میرزا محمدزمان تنکابنی دیلمی، (۱۳۸۷ ه. ش.)، تحفه حکیم مؤمن، به

کوشش دکتر شمس اردکانی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، چاپ اول

۱۹- عقیلی خراسانی، حکیم محمدحسین، (۱۳۸۷ ه. ش.)، مخزن الادویه، دانشگاه علوم پزشکی تهران،

چاپ اول

۲۰- ناصری، محسن، (۱۳۸۳ ه. ش.)، طب سنتی ایران و توسعه آن با استفاده از رهنمودهای سازمان

جهانی، دوماهنامه علمی-پژوهشی دانشور پزشکی، سال یازدهم، شماره ۵۲، صص ۶۸-۵۳

۲۱- عقیلی خراسانی، حکیم محمدحسین. مخزن الأدوية، دانشگاه علوم پزشکی تهران، چاپ اول صفحه ۸

22- Stacewicz-Sapuntzakis M, Bowen PE, Hussain EA, Damayanti-Wood BI, Farnsworth NR. Chemical composition and potential health effects of prunes: a functional food? *Crit Rev Food Sci Nutr*. 2001 May;41(4):251-86.

23- Lee HY, Kim JH, Lee CU, Kim DS, Li B, et al. Effects of Ficus carica paste on loperamide-induced constipation in rats. *Food Chem Toxicol*. 2011 Dec 9. [Epub ahead of print]

یادداشت شناسه‌ی مؤلف

سیدعلی مظفرپور، دستیار طب سنتی، گروه طب سنتی ایران، دانشکده ی پزشکی، دانشگاه شاهد، تهران،

ایران، دانشکده‌ی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی بابل، مازندران، ایران

نشانی الکترونیکی: seyedali1357@gmail.com

محسن ناصری: مرکز تحقیقات کارآزمایی بالینی طب سنتی ایران، دانشگاه شاهد، تهران، ایران

محمدرضا اسماعیلی دوکی: مرکز تحقیقات بیماری‌های غیرواگیر کودکان، دانشگاه علوم پزشکی بابل،

مازندران، ایران

علی بیژنی: مرکز تحقیقات بیماری های غیرواگیر کودکان، دانشگاه علوم پزشکی بابل، مازندران، ایران
محمد کمالی نژاد: گروه فارماکوگنوزی، دانشکده داروسازی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران،
ایران

مهدی یوسفی: دستیار طب سنتی، گروه طب سنتی ایران، دانشکده ی پزشکی، دانشگاه شاهد، تهران،
ایران

مرتضی مجاهدی: دستیار طب سنتی، گروه طب سنتی ایران، دانشکده ی پزشکی، دانشگاه شاهد، تهران،
ایران

محمود خدادوست: دستیار طب سنتی، گروه طب سنتی ایران، دانشکده ی پزشکی، دانشگاه شاهد،
تهران، ایران

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۰/۷/۱۰

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۰/۱۰/۲